

Szabados Ádám:

Az apostolok hagyománya:

az apostoli tekintély és az egyház legkorábbi hagyományának kapcsolata

Doktori (PhD) értekezés

TÉZISFÜZET

Hittudományi Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Zsengellér József

Felelős témavezető: Prof. Dr. Balla Péter

Társtémavezető: Dr. habil. Pap Ferenc

KRE-HTK Doktori Iskolája

Budapest, 2018

I. Kérdésfelvetés, kutatási cél, előzetes hipotézisek

Két nagy kérdésre kerestem a választ, amikor az apostoli tekintély és az egyház legkorábbi hagyományának kapcsolatát kezdtem kutatni: beszélhetünk-e történetileg igazolható normatív hagyományról az egyetemes egyház életében, és ha igen, hogyan lehet körülhatárolni ezt a normatív hagyományt.

Előzetes hipotézisem az volt, hogy a választ mindkét kérdésre az *apostoli tekintély* adja meg: az apostoli tekintély miatt indokolható a normatív hagyomány léte, és az apostoli tekintély határolja körül ezt a normatív hagyományt. Athanasziosz szerint az egyetemes egyház hagyománya, tanítása és hite kezdettől fogva az, „amit az Úr adott át, az apostolok hirdettek, az atyák pedig megőriztek.” (Vanyó L.: *Szent Athanasziosz művei*. Szent István Társulat, 1994, 484) Az apostolok egyedülálló szerepe és tekintélye *körvonalazza* az Úrtól átvett hagyományt, amely éppen e tekintély és egyedülálló szerep miatt *normatív* az egyetemes egyház életében.

Másik előfeltevésem az apostoli tekintély *természetéhez* kapcsolódott a hagyománnyal való kapcsolatban. Azt feltételeztem, hogy az apostoli tekintély részben az egyház Jézustól kapott legkorábbi hagyományának hiteles képviselőjét és megtestesülését, részben ennek a hagyománynak a hiteles megfogalmazására kapott legitimációt jelenti. Az apostoli tekintély ezért egyszerre *miniszteriális* tekintély (alá van rendelve az egyház Jézustól kapott legkorábbi hagyományának), és *magiszteriális* tekintély (egyetlen legitim megfogalmazója ennek a hagyománynak). Doktori dolgozatom ezeknek az előfeltevéseknek az ellenőrzéséről szól.

II. Kutatási módszertan

A téma feldolgozását a vizsgálatom tárgyának megfelelően három részre osztottam. Első helyen az apostolfogalom eredetét igyekeztem megérteni, különösen azt, hogy vajon tartható-e a nézet, hogy Jézustól ered a fogalom. Ebben a részben a témával kapcsolatos kutatástörténet áttekintése mellett azt is megvizsgálom, hogy az Újszövetségben beszélhetünk-e egységes apostolfogalomról, és ha többféle apostolfogalommal van dolgunk, vajon ez fejlődés vagy eredendő diverzitás miatt van-e, valamint hogy demarkálható-e az Újszövetségben az apostolok szűkebben vett, tekintélyes köre, és ha igen, kikből állt ez a kör.

Az értekezés második része a hagyományról szól. Az Újszövetség-kutatás elmúlt évszázada két fontos kihívást intézett az Athanasziosz által felvázolt tradicionális nézettel

szemben, amely az apostolok igehirdetését látta megbízható hídnak a Jézus által átadott és az atyák által megőrzött hagyomány között. A két kihívás közül az első a hagyomány pluralitásáról szóló baueri elmélet, illetve annak Koester, Dunn és mások által továbbgondolt változatai, a másik a formakritikai értelmezési hagyomány, amely elsősorban Bultmann és Dibelius nevéhez fűződik. Ebben a részben megvizsgálom a legkorábbi hagyomány pluralitása mellett és ellen szóló érveket, megmutatom a Formgeschichte felülvizsgálatára tett javaslatok mögötti kutatásokat, és amellett érvelek, hogy az egyház legkorábbi hagyományának megértésében kulcskérdés, hogy létezett egy tekintélyes hagyomány, amely az apostoli tekintélyhez kapcsolódott.

A harmadik rész ennek a tekintélynek a közelebbi vizsgálatáról szól. Az apostoli tekintély kutatástörténetének áttekintése után azt a kérdést vizsgálom meg, hogy voltak-e *tekintélyes apostolok*, akiknek a tekintélye indokolhatta valamiféle normatív hagyomány kiemelkedését a lehetséges Jézus-hagyományok közül, hogyan járultak hozzá ezek az apostolok egy legitim, megbízható és normatív hagyomány létrejöttéhez, majd Péter és Pál példáján keresztül azt, hogy mi jellemezte az apostoli tekintély dinamikáját a hagyománnyal való kapcsolatában.

Vizsgálódásom elsősorban *történeti* és – mivel a történethez szövegeken át igyekszem közel férni – *exegetikai* jellegű. A kutatásom eredményének van teológiai jelentősége, de a teológiai meggyőződéseim csak minimálisan befolyásolták magát a történeti kutatást. Leginkább abban, hogy nem osztom a kanti és troeltsch-i módszertani alapvetést, amely szerint a tiszta ész csak a jelenségek (fenomena) világáról állíthat érdemlegeset. Ezt a módszertani naturalizmusnak is nevezett kutatási metodológiát a történeti okok feltárásában súlyosan korlátozónak tartom, ezért ragaszkodtam ahhoz a teológiai meggyőződésemhez, hogy a valóság nyitott a természetfeletti okokra is, ezért a helyes módszertan a korai keresztyén hagyomány vizsgálatakor nem zárhatja ki eleve a lehetőséget, hogy Jézus csodákat tett, feltámadt a halálból, és hogy feltámadása után kinyilatkoztatta magát. Vagyis hogy az evangélium igaz. A módszertani naturalizmus elutasítása nyitva hagyta előttem a lehetőséget, hogy az apostolok beszámolóit mint történeti beszámolót is komolyan vegyem, de az érveim szinte alig függenek ettől az elvi döntéstől.

A legnagyobb nehézség, amivel a kutatás során szembe kellett néznem, a tézis kronológiai és tematikai *köztessége* volt, amely folyamatosan azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy nem egy, hanem egyszerre nyolc-tíz, vagy annál is több doktori dolgozatot kell megírnom. Ezt a kockázatot én választottam, mert *kronológiai* szempontból a Jézus és az újszövetségi kánon közt elhelyezkedő és a kettő között közvetítő apostoli tekintély érdekelt,

tematikailag pedig az apostoli tekintély és a hagyomány kapcsolatának dinamikája. A témám így olyan „forgalmas közlekedési csomópontban” helyezkedett el, ahol bármelyik úton indultam el, az út beláthatatlanul hosszúnak és szerteágazónak ígérkezett. Mivel engem a találkozási pont érdekelt, bármennyivel könnyebb és veszélytelenebb lett volna is valamelyik innen kiinduló utat végigkövetnem, doktori tézisemet ezen a kockázatos helyen kellett felépítenem és egyben megvédenem attól, hogy száz különböző irányba fusson szét.

Az apostolok, a hagyomány és a tekintély háromszöge jelölte ki számomra azt a teret, amelyen belül maradván ennek a háromnak a dinamikáját tudtam vizsgálni. Tézisem helyessége részben azon múlik, hogy a témámon túlnyúló, de azzal érintkező területeken mennyire sikerült megbízható forrásokat bevonnom, illetve helyes kapcsolatokat hoztam-e létre azok között a kutatások között, amelyek az én vizsgálódásom háromszögét kijelölik.

III. A kutatás tartalmi összefoglalása

Az első részben az újszövetségi apostolfogalom kutatástörténetének áttekintése után az volt a célom, hogy meghatározzam azoknak a körét, akiket az újszövetségi iratok apostolnak neveznek. Az apostolfogalom kérdése befolyásolja az apostolok körének a kérdését, hiszen az Újszövetségben nem egy, hanem több apostolfogalommal találkozunk. Engem elsősorban az az apostolfogalom érdekelt, amelynek köze lehetett egy tekintélyes hagyomány kialakulásához. A rendelkezésre álló források alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a párhuzamos apostolfogalmak léte nem fejlődés eredménye, hanem eredendő diverzitásra utal, amelyben megkülönböztethető és nagyrészt elkülöníthető az apostoloknak egy tekintélyesebb csoportja, amely magától Jézustól kapta felhatalmazását.

Ennek a körnek a magját a Tizenkettő képezte, akik szimbolikus szerepet töltek be a messiási közösség életében. A tizenkettes szám Izráel újraalkotását jelöli: a Tizenkettő az új szövetség Izráelének alapja, ahogyan a tizenkét pátriárka meghatározta a régi szövetség Izráelét. A Mátyás megválasztásáról szóló perikópa motívumanalíziséből kiderül, hogy Izráel újraalkotása egy új lelki „honfoglalás” kezdete is, amely az ábrahám-i ígért áldását a Krisztusról való apostoli tanúskodás által teszi elérhetővé a népek számára. Az új Izráel az evangélium hírével indul a föld „meghódítására”. A Tizenkettő közé csak olyan tartozhatott, aki kezdettől együtt volt Jézussal és akiről úgy gondolták, hogy látta a feltámadt Jézust. A Tizenkettő tagjai – Mátyást leszámítva, akit Júdás helyére választottak –, a földi Jézus személyes felhatalmazásával végezte szolgálatát. A Tizenkettő szimbolikus szerepe egyszeri és megismételhetetlen, tehát ezt a szerepüket az általuk kinevezett püspökök sem vették át.

A tekintélyes apostolok köre azonban nem korlátozódott a Tizenkettőre, ehhez a körhöz kapcsolódott Pál, Jakab, Barnabás és talán mások is. Hogy Pál annak ellenére apostoli szolgálatot végezhetett a Tizenkettő mellett – mint a „körülmetéletlenek apostola” –, hogy Jézus földi életében nem volt a tanítványa, annak szintén vélelmezhető a szimbolikus jelentősége: Isten Izráele a Messiásban a hívő pogányokat is magába fogadja. Pál a pogányok apostolaként vált tekintélyessé a Tizenkettő mellett, és tekintélyét igazolták a Tizenkettő tekintélyesei: Péter és János, valamint Jakab, az Úr testvére, akinek Péter a jeruzsálemi gyülekezet vezetését átadta. Megvizsgáltam Andronikosz és Júnia, Szilász és Timóteus, valamint Apollós és további (számunkra anonim) személyek esetleges apostolságát is, de a rendelkezésre álló források alapján Pálon, Jakabon és Barnabáson kívül másról nem lehet bizonyossággal állítani, hogy az apostolok tekintélyes köréhez tartozott volna. Andronikosz és Júnia szerepére kiemelt figyelmet fordítottam, hiszen egyes kutatók szerint Júnia apostolsága a női apostolok létét igazolhatná, de a vonatkozó mondat (Róm 16,7) lingvisztikai elemzése alapján ezt nem tartom valószínűnek.

Az értekezés második részében az apostolok szűkebb körének a tekintélyét vizsgáltam az egyház legkorábbi hagyományával való kapcsolatában, és arra a következtetésre jutottam, hogy az apostoli tekintély már a kezdetektől megkülönböztette és tekintélyessé tette a tőlük származó hagyományt. Ennek belátását azonban két tudományos elmélet nehezíti: a hagyományok pluralizmusát valló tézis, amely Walter Bauer névéhez kötődik, és a formakritikai megközelítés, amely Rudolf Bultmann és Martin Dibelius révén vált domináns elméletté az Újszövetség-kutatásban. Mindkettő tagadja egy kezdeti egységes és normatív hagyomány létét. Értekezésem második részében ezt a két hagyományfelfogást (és azok módosult változatait) tettem vizsgálat és kritika tárgyává. Bírálatom összhangban van azzal a nemzetközi (skandináv, német és angolszász) kutatási trenddel, amely az elmúlt évtizedekben felülvizsgálta és elégtelennek találta a két hagyományfelfogást. A pluralista és a formakritikai elméletek előfeltevéseivel szemben jó okunk van feltételezni, hogy a korai egyházban létezett egy tekintélyes hagyomány, amely legitim, megbízható és normatív volt.

A tekintélyes hagyomány a legitimitását, megbízhatóságát és normativitását az apostolok tekintélyéből merítette. Az apostoli tekintélyt az ógyház legitimálta, a legitimáció alapja azonban nem a közösségből, hanem Jézus felhatalmazásából származott, amelyet a szubapostoli egyház az apostolokkal kapcsolatban felismert és elismert. Az apostolok hagyománya részben azért számított megbízhatónak, mert az első századi judaizmusban voltak olyan hagyományátadási technikák, amelyek biztosították a tekintélyes szövegek (akár szóbeli szövegek) hűséges továbbadását és megőrzését, részben pedig azért, mert az apostolok

szemtanúk voltak, akik Jézussal mester-tanítvány kapcsolatban éltek át az eseményeket és az ő felhatalmazásával tanúskodtak azokról. Az ő emlékeik ellenőrzött – akár formálisan is ellenőrzött – módon tudták garantálni a jézusi hagyomány megbízhatóságát. Az apostoloktól származó hagyomány történetileg éppen a legitimitása és megbízhatósága miatt vált normatív hagyománnyá. Az apostolok hagyományának normativitásáról tanúskodik az újszövetségi kánon és a *regulae fidei*, amelyek megőrizték, összefoglalták és demarkálták ezt a hagyományt.

Tézisem harmadik részében az apostoli tekintélyt vizsgáltam meg közelebbről a hagyománnyal való kapcsolatában. Az apostolfogalmat kutatók időnként fejlődési íveken helyezik el az apostoli tekintély változását, amely a karizmatikustól a hivatalos, az autoritástól a legitimitás, vagy a lokálistól az univerzális felé halad. A kezdeti apostolfogalmak azonban inkább párhuzamos apostolfogalmak, amelyekből – ahogy az első részben is érveltem – kiemelkedik az apostoloknak egy tekintélyes köre, amely Jézustól kapta felhatalmazását. Ennek a tekintélyes apostoli körnek pedig volt olyan belső magja, amelynek a tekintélye a hagyományátadásban fontosabbnak bizonyult a Tizenkettő szimbolikus tekintélyénél is.

Simon Péter elsőként emelkedik ki az apostolok csoportjából. A Mt 16 vonatkozó mondatát megvizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy Jézus magát a hitvalló Pétert nevezi „Kösziklának”, akire az egyházát felépíti. A korai egyház emlékezetében Péter be is töltötte „Alapkő” szerepét, amikor tanítványként, vezetőként, szolgaként és hagyományörzőként meghatározta a kezdődő messiási közösség alapjait. Az újszövetségi szövegekből azonban az is kitűnik, hogy nem Péter volt az egyetlen tekintélyes apostol a Jézus felhatalmazásával szolgáló apostolok között, ezért megvizsgáltam a „legfőbb apostolok” (2Kor 11,5; 12,11), a „tekintélyesek” (Gal 2,2.6) és az „oszlopok” (Gal 2,9) kilétét is. A rendelkezésre álló források alapján egyértelmű, hogy a hagyomány definiálásában Péter mellett kiemelkedő szerepet játszott János és Jakab is, és Péterrel egyenrangú szerepet kapott az egyedi elhívásban és kinyilatkoztatásban részesülő tarzuszi Pál, akinek ők „kezet nyújtottak”.

A tekintélyes hagyomány mögött lévő apostoli tekintély egyszerre magiszteriális és miniszteriális tekintély, és csakis ennek a kettősségében ragadható meg valódi dinamikája. Az apostoli tekintély magiszteriális jellegét láthatjuk abban, hogy az apostolok (különösen Péter) *prófétai* – és az ószövetségi prófétákhoz mérhető – szerepet töltöttek be az újjáalakuló Izráelben, valamint hogy a szubapostoli egyházban a hagyomány presbitereinek tartották őket. Utóbbi – a szakirodalomban kevésbé ismert és szinte teljesen kidolgozatlan – szempontnak az igazolásához szükségesnek tartottam annak a Papiasz-szövegnek a közelebbi vizsgálatát,

amelyben arról van szó, hogy a hierapoliszi püspök a Jézustól származó megbízható emlékeket a „presbiterektől” igyekezett megtudni. Amellett érveltem, hogy a Papiasz-szöveg és a szöveg euszebioszi értelmezésének felülvizsgálata új megvilágításba helyezi az apostolok presbiteri szerepét a hagyománnyal való kapcsolatban és felszínre hoz más forrásemlékeket is, amelyek ezt a szerepértelmezést igazolják. Az apostolok tekintélye részben abban állt, hogy ők az előző generáció tagjai voltak, akik Jézustól való személyes felhatalmazással, egyedülálló szemtanúkként tudták átadni a tőle származó és róla szóló hagyományt.

Az apostoli tekintély dinamikáját azonban félreértjük, ha nem vesszük észre annak miniszteriális jellegét is. Az értekezés befejező részében Péter és Pál példáján keresztül mutattam meg, hogy az apostoli tekintély szolgai tekintély, mert az apostolok Jézus Krisztus tanítói tekintélyének és példájának alávétve csak olyan hagyományt adhattak tovább, amely egyezett Jézus Krisztus evangéliumával. Péter és Pál az ézsaiási Ebed-Jahvéval azonosulva maguk is az evangélium megtestesülésévé váltak, amikor önmagukat mások és az evangélium szolgájává tették. Egyedülálló tekintéllyel öntötték formába és testesítették meg azt a hagyományt, amelyet ők maguk is megőrzésre és továbbadásra kaptak.

IV. Tézisek, következtetések

Kutatásom eredményeiből az alábbi következtetések vonhatók le az apostoli tekintély és az egyház legkorábbi hagyományának kapcsolatára vonatkozóan.

1. Az ősegyházban igazolhatóan voltak olyan tekintélyszemélyek, akiknek elengedhetetlen szerepük volt egy tekintélyes – legitim, megbízható és normatív – hagyomány kialakulásában. Az újszövetségi apostolfogalom diverzitásától függetlenül beszélhetünk az apostolok szűkebb „köréről”, amelybe ezek a tekintélyszemélyek tartoztak. Az egyház tekintélyes hagyománya ennek a „körnek” a hagyománya, hiszen más súllyal esett latba az, ahogy ezek az apostolok emlékeztek Jézus szavaira és tetteire, mint az, amit mások tanítottak. E tekintetben különösen fontosnak tartom, hogy az apostolokat az egyetemes egyház hagyományőrző „presbitereinek” tartották.

2. Paradox módon az értekezésem másik fontos következtetése azonban az, hogy nincs különösebb jelentősége a dilemmának, hogy *pontosan* hol húzódott az apostolok körének a határa, hiszen azok a tekintélyszemélyek, akikről egyértelműen lehet tudni, hogy ehhez a körhöz tartoztak, képesek voltak behatárolni és ellenőrizni az apostoli hagyományt, amit ők maguk is Jézustól vettek át. Az apostoli tekintély személyes tekintély, de csak abban az értelemben, hogy az apostolok legitim, megbízható és normatív tanúi az evangéliumi

hagyománynak, amelynek a szolgálatában álltak. Nem az apostolok személye van a figyelem középpontjában, hanem a Jézusról szóló hagyomány, amelynek ők tanúi. Éppen ezért végső soron nem is az apostoli tekintély a fontos, hanem az apostolok hagyománya, a hagyomány, amelyről ők egyedülálló tekintéllyel tanúskodnak.

3. Ha az apostoli hagyomány fontosabb, mint az apostolok körének meghatározása, akkor annak sincsen különösebb jelentősége, hogy az apostolok Újszövetségben rögzített hagyományát nem a Tizenkettő fogalmazta meg a későbbi korok számára (illetve hogy csak néhányan vettek ebben részt a Tizenkettőből), hanem olyan személyek is, mint Márk, Lukács, Jakab, Júdás vagy Pál. Ha maga a hagyomány volt a lényeges, akkor annak nagyobb jelentősége van, hogy ez a hagyomány egyezett-e azzal, amit a Tizenkettő képviselt, mint annak, hogy azt közvetlenül ők írták-e le.

4. Ebből a szempontból különösen fontos Simon Péter szerepe – az „Alapkő”, aki a Tizenkettő hitvalló tanúskodását képviseli –, és az, hogy Péter kezét nyújtott Pálnak, valamint hogy az ógyház tanúskodása szerint ő állt Márk evangéliuma mögött. Az is fontos, hogy az ógyház Lukács mögött pedig Pál tekintélyét látta. Mintha maga az újszövetségi Szentírás is azt a tényt erősítené, hogy nem a Tizenkettő magiszteriális tekintélye a fontos, hanem az a hagyomány, amelyről hiteles és erre felhatalmazott személyek tanúskodnak, akik élvezik az apostoli kör bizalmát.

5. Az újszövetségi kánon – mint az apostoli hagyomány foglalatja – éppen annak a négy személynek a hatását mutatja, akiket a korai egyház a leginkább tekintélyes apostoloknak tekintett: a három „oszlop-apostol” (Péter, Jakab és János) valamint Pál. Az ő szerepük az újszövetségi kánon formálásában elvileg tükrözheti a korai egyház történeti fejlődését, de azt is, hogy az apostoli hagyomány rögzítésében éppen azok játszották a főszerepet, akik a korai egyház életében is a legtekintélyesebbnek számítottak. Akármi is ennek az oka, tény, hogy az újszövetségi hagyomány mögött az őgyház legismertebb tekintélyszemélyei állnak, akik a tekintélyüket Jézustól kapták.

6. Fontos tehát kimondani, hogy az egyház legkorábbi hagyománya nem szubjektív emléktöredékekből és közösségi érdekeket képviselő szerkesztői szándékokból született, ahogy a formakritikai iskola előfeltevései alapján hosszú ideig gondolták, hanem tekintélyes bizonyoságtételekből. Nincs szó kezdeti pluralizmusról sem, amelyből idővel kiemelkedett volna egyetlen tekintélyes hagyomány. A hagyománynak kezdettől volt gerince, amely tartotta azt és folytonosságot képezett Jézus személye és a gyorsan növekedő egyház gyülekezetei között. Ez pedig nem más, mint az apostolok emlékezetre épülő bizonyoságtétele.

7. A hagyomány tartóoszlopai a tekintélyes szemtanúk, Jézus Krisztus személyesen felhatalmazott küldöttei, az egyház egyedülálló értelemben vett presbiterei, Jahve újszövetségi prófétái, a Jézus-esemény értelmezői, az *apostolok*. Az egyház legkorábbi hagyománya az ő hagyományuk. Ezért volt a korai egyház szemében legitim ez a hagyomány, ezért volt megbízható ez a hagyomány, és ezért tartották normatívnak ezt a hagyományt. Az egyház Simon Péter és a többi apostol hitvalló bizonyágtételére épül. Ez a bizonyágtétel egyszeri és megismételhetetlen, hiszen ezer szállal Jézus földi szolgálatához kapcsolódik, és azt adja tovább, amit a Krisztustól kapott (Mt 28,19).

Kutatásom eredményei tehát összhangban vannak Athanasziosz szavaival. Az egyetemes egyház hagyománya, tanítása és hite kezdettől fogva az, „amit az Úr adott át, az apostolok hirdettek, az atyák pedig megőriztek. Ez ugyanis az Egyháznak biztos alapja, s aki ezt elhagyja, az már nem lehet keresztény, s nem is nevezhető annak.”

Szabados Ádám közleményei

2017

1 Szabados Ádám

A történelem hazatérése?: Kritikai észrevételek N. T. Wright *Jesus and the Victory of God* című könyvéhez

THEOLOGIAI SZEMLE 60:(2) pp. 79-85. (2017)

Nyelv: Magyar

Folyóiratcikk/Szakcikk/Tudományos

2016

2 Szabados Ádám

The Spirit in Baptism and the Lord's Supper: An Exegesis of 1Corinthians 12:13

STUDIA UNIVERSITATIS BABES-BOLYAI THEOLOGIA REFORMATA

TRANSYLVANICA 61:(1) pp. 19-41. (2016)

Nyelv: Angol

Folyóiratcikk/Szakcikk/Tudományos

2015

3 Szabados Ádám

Az újszövetségi apostolfogalom eredetével és egységével kapcsolatos kutatástörténet áttekintése

THEOLOGIAI SZEMLE 58:(4) pp. 204-215. (2015)

Nyelv: Magyar

Folyóiratcikk/Szakcikk/Tudományos

2010

4 Adam Szabados

Anointed Ones and Anti-Anointed Ones: The Epistemology of the Anointing in the First Epistle of John

179 p.

Benyújtás éve: 2010. Védés éve: 2010.

Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2010.

Nyelv: Angol

Disszertáció/Külföldi fokozat (nem PhD)/Tudományos

2008

5 Szabados Ádám

Erosz nyomában

Budapest: Harmat Kiadó, 2008. 110 p.

(ISBN:[978-963-9564-92-3](#))

Nyelv: Magyar

Könyv/Nem besorolt/Nem besorolt jellegű

1998

6 Szabados Ádám

John Calvin's understanding of sin

PRO PHILOSOPHIA FÜZETEK (15-16) pp. 153-164. (1998)

Nyelv: Angol

Folyóiratcikk/Szakcikk/Tudományos

1997

7 Szabados Ádám

A reformáció bűnértelmezése

Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont, 1997. 68 p.

(Dokumentum-füzetek; 5.)

(ISBN:[963-8300-37-7](#))

Nyelv: Magyar

Könyv/Szakkönyv/Tudományos